

Πατριαρχικοί όφφικιάλιοι και σταυροπηγιακά μοναστήρια σὲ σχέση ἀλληλεξάρτησης:

Ὁ Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος (ca 1730-1778)
καὶ τὸ σταυροπηγιακὸ μονύδριον
τοῦ Τιμίου Προδρόμου στὴν Τρύπη Λακωνίας*

Δημητρίου Θ. Βαχαβιώλου**

Στὴ βάση τῆς κατάφυτης κλιτύος τῆς Ξεροβούνας, ποὺ βρίσκεται βόρεια τοῦ χωριοῦ Τρύπη τῆς Λακεδαίμονος πλησίον τῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ Κνακίωνα, βρίσκεται ὁ ναῖσκος τοῦ Ἁι-Γιαννάκη¹. Πρόκειται γιὰ ἕναν σταυρεπίστεγο ναῖσκο τῆς ἀπλούστερης παραλλαγῆς τοῦ τύπου, τῆς παραλλαγῆς Α1, κατὰ τὴν ταξινόμηση τοῦ Ὁρλάνδου, ποὺ κτίστηκε κατὰ

---

* Ἡ παροῦσα ἐργασία ἀποτελεῖ ἀπότοκο συνεργασίας μὲ τὸν κ. Εὐάγγελο Θεοδώρου, ἐρευνητὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, γιὰ τὴν ἱστορικὴ τεκμηρίωση κάποιων κεφαλαίων τῆς μυθιστορηματικῆς αὐτοβιογραφίας τοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, ποὺ συντάχθηκε ἀπὸ τὸν τελευταῖο καὶ κυκλοφορήθηκε πρόσφατα ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Κυπρῆς (Εὐ. Θεοδώρου, *Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος: Μυθιστορηματικὴ Βιογραφία*, ἐκδ. Κυπρῆς, Ἀθήνα 2019). Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς συνεργασίας, γνωρίσαμε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ὑπὸ ἐκδοση ἀρχαιολογικὸ τεκμήριον, ἀντίγραφο τοῦ ὁποίου εἶχε παραχωρηθεῖ στὸν Ὀμιλο Φίλων Ἔργου Λαμπαδαρίου Πέτρου (Ο.Φ.Ε.Λ.Π.) ἀπὸ τὸ Ἀρχαιοφυλάκειο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὕστερα ἀπὸ σχετικὸ αἴτημα τοῦ κ. Παναγιώτη Τζανάνκου, στὸ πλαίσιο τῆς ἔρευνας καὶ τῆς μελέτης τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου. Θερμῆς εὐχαριστίες ὀφείλονται στοὺς κκ. Παναγιώτη Τζανᾶκο, Εὐάγγελο Θεοδώρου, Γεώργιο Νικολάου, Χαρίτωνα Καρανάσιο καὶ Δημήτριο Ἀγορίτσα, οἱ ὅποιοι συνέβαλαν καθοριστικὰ στὴ μελέτη καὶ τὴ μεταγραφή τοῦ τεκμηρίου.

** Ὁ Δημήτριος Θ. Βαχαβιώλος εἶναι διδάκτωρ Βυζαντινῆς Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.

1. Γιὰ τὴν ἀκριβῆ θέση τοῦ μονυδρίου βλ. Ν. Β. Δρανδάκης, «Ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Θεοδώρου τῆς Λακωνικῆς Τρύπης», *Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 25 (1955), σ. 87. Γιὰ τὸν ποταμὸ Κνακίωνα, τὶς πηγές του καὶ τὴ διαδρομὴ ποὺ ἀκολουθεῖ βλ. Κ. Π. Δάρμος, *Οἱ ἀρχαῖοι ποταμοὶ τῆς Πελοποννήσου*, ἐκδ. Ἀνοιχτὴ Πόλη, Ἀθήνα 2007, σ. 163 κ.έ.

τὴν ὕστερη βυζαντινὴ περίοδο². Ὁ ναῖσκος παρουσιάζει σήμερα μορφὴ κτίσματος ποῦ ἔχει κάτοψη μορφῆς ταῦ (T), καθὼς ὁ παρακείμενος ποταμὸς παρέσυρε τὸ ἀνατολικὸ του τμήμα κάποια στιγμή πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα³. Σύντομα ὅμως ἐπισκευάσθηκε μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ παρουσιάζει κάτοψη σχήματος ταῦ (T), ἐνῶ κοσμήθηκε μὲ ζωγραφικὸ διάκοσμο ποῦ χρονολογεῖται ἐπιγραφικὰ τὸ 1743⁴.

Παρ' ὅλο ποῦ τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα εἶναι περιορισμένα γιὰ τὸν συγκεκριμένο ναῖσκο, εἶναι γνωστὸ ὅτι παλαιότερα ἀποτελοῦσε καθολικὸ ὁμώνυμο μονοδρίου ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώζονται ἀρκετὰ ἐρείπια, χαμένα μέσα στὴν πυκνὴ βλάστηση τῆς περιοχῆς. Ὅσα εἶναι γνωστὰ γιὰ τὸ μονοδριό αὐτὸ εἶναι τελείως ἀποσπασματικά. Οἱ παλαιότερες γνωστὲς σήμερα μαρτυρίες γι' αὐτὸ ἀνάγονται στὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ 14ου αἰῶνα, ἂν πράγματι τὸ μονοδριό αὐτὸ ταυτίζεται μὲ τὸ ἀναφερόμενο σὲ ἐπιγραφὴ κίονα τοῦ ἀγίου Δημητρίου Μυστρᾶ: *μονοδριον τοῦ Τιμίου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου τῆς χαλκωλ(α)μ(π)τιόσσης*, ποῦ βρισκόταν πλησίον τοῦ παραπόρου τῆς Λακεδαιμονίας⁵. Ὡστόσο, οἱ περισσότερες διαθέσιμες μαρτυρίες ἀνάγονται στὸν 18ο αἰῶνα, ὅταν δηλαδὴ οἱ κάτοικοι μερίμνησαν γιὰ τὴν ἀνακαίνιση τοῦ μονοδρίου, τὴν ἴδρυση σχολείου καὶ ξενώνα διερχομένων ποῦ θὰ στεγάζονταν στὰ κελιά

2. Γιὰ τὸν ναῖσκο αὐτὸν βλ. Δρανδάκης, ὅ.π., σ. 87 σημ. 2 καὶ Ἄ. Βελεμάχος, «Ἐνα χωριὸ μὲ 40 μοναστήρια», *Λακωνικά* 2 (Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1964), σσ. 77-78, ὅπου παρατίθενται ἐπιγραμματικές ἀναφορὲς σὲ παραδόσεις τῆς περιοχῆς γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησή του κατὰ τὸν 9ο αἰῶνα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐκτεταμένη κτηματικὴ του περιουσία. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι νεώτερα στοιχεῖα γιὰ τὸν ναῖσκο αὐτὸ παρουσιάσθηκαν ἀπὸ τὸν κ. Χρῆστο Σταυράκο, Καθηγητὴ Βυζαντινῆς Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, καὶ τὴν κ. Εὐαγγελία Πάντου, Διευθύντρια τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Λακωνίας στὴ Β' Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση μὲ θέμα: «Τὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἔργο στὴν Πελοπόννησο», ποῦ διοργανώθηκε ἀπὸ τὸ Τμήμα Ἱστορίας, Ἀρχαιολογίας καὶ Πολιτισμικῆς Διαχείρισης τοῦ Πανεπιστημίου Πελοποννήσου στὴν Καλαμάτα (1-4 Νοεμβρίου 2017) καὶ τῆς ὁποίας τὰ πρακτικὰ ἀναμένεται νὰ ἐκδοθοῦν σύντομα.

3. Γιὰ τὴν καταστροφὴ ἐνὸς τμήματος τοῦ ναοῦ ἀπὸ τὸν παρακείμενο ποταμὸ βλ. Δρανδάκης, ὅ.π., σ. 87 σημ. 2. Βελεμάχος, ὅ.π., σ. 77.

4. Ἡ πληροφορία σχετικὰ μὲ τὴ διακόσμηση τοῦ ναῖσκου ὀφείλεται στὴν κ. Εὐαγγελία Πάντου, πρὸς τὴν ὁποία ἐκφράζονται θερμὲς εὐχαριστίες.

5. G. Millet, «Inscriptions byzantines de Mistra», *Bulletin de Correspondance Hellénique* 23 (1899), 12526-28. Γιὰ τὴν ταύτιση μὲ τὸ ἀναφερόμενο στὴν ἐπιγραφὴ αὐτὴ μονοδριό βλ. J.-A. Buchón, *La Grèce continentale et la Morée. Voyage en 1840 et 44*, ἐκδ. Librairie de Charles Gosselin, Paris 1843, σ. 439.

του και τή μετατροπή του σε σταυροπηγιακό⁶. Τò μονύδριο παρέμεινε σε λειτουργία μέχρι και την εποχή τής Αντιβασιλείας (1833-1835), όποτε διαλύθηκε κατ' έφαρμογήν σχετικής αντιμοναστηριακής νομοθετικής διάταξης τής Αντιβασιλείας, καθώς είχε λιγότερους από έξι μοναχούς⁷.

Στά έλάχιστα που γνωρίζαμε έως τώρα σχετικά με αυτό τò μονύδριο, μπορούμε να προσθέσουμε όσα αναφέρονται σε ένα πατριαρχικό ευεργετήριο γράμμα που εκδόθηκε τόν Μάρτιο 1764, δηλαδή κατά τή διάρκεια τής α' πατριαρχείας του Σαμουήλ Α' Χαντζερή (1763-1768)⁸. Παρ' όλο που τò πρωτότυπο έγγραφο λανθάνει, τò περιεχόμενό του μάς είναι γνωστό από τò *Ίσον του προτοτύπου ευεργετηρίου γράμματος* που έχει καταχωρισθεί στή σελίδα 251 του κώδικα Ε' του Αρχιεπισκοπείου του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Πρόκειται για τò ακριβές αντίγραφο του πατριαρχικού αυτού ευεργετηρίου γράμματος, όπως αυτό καταχωρίσθηκε σε έναν από τούς τόμους του λεγομένου *Ίεροϋ Κώδικος* του Οικουμενικού Πατριαρχείου, του χειρογράφου κώδικα στον όποιο καταγραφόταν προς κατοχύρωση τò περιεχόμενο κάθε

6. Αθ. Τ. Γριτσόπουλος, «Η Πελοποννησιακή Παιδεία μετά τήν Άλωσιν», στό: *Πρακτικά του Β' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών (Πάτραι, 25-31 Μαΐου 1980)*, Έταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών, *Πελοποννησιακά*, Παράρτημα, άρ. 8, εν Άθήναις 1981-82, σ. 287 (στό έξής: Γριτσόπουλος, «Η Πελοποννησιακή Παιδεία»). Αθ. Τ. Γριτσόπουλος, *Η Έκκλησία τής Πελοποννήσου μετά τήν Άλωσιν*, Έταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών: Έπιστημονική Βιβλιοθήκη, άρ. 5, Άθήναι 1992, σσ. 220-221 (στό έξής: Γριτσόπουλος, *Έκκλησία τής Πελοποννήσου*). Άς σημειωθεί πάντως ότι μικρή άδελφότητα μόναζε στό συγκεκριμένο μονύδριο κατά τή διάρκεια τής Β' Ένετοκρατίας (1685-1715), όπως τεκμηριώνεται από τήν καταγραφή των έκκλησιαστικών ιδρυμάτων που διενεργήθηκε από τούς Βενετούς στα τέλη του 17ου αιώνα Δέσπ. Στεφ. Μιγάλαγα, *Συμβολή στην Έκκλησιαστική Ίστορία τής Πελοποννήσου κατά τή Β' Βενετοκρατία (1685-1715)*, Έκδόσεις Κληροδοτήματος Βασιλικής Δ. Μωραΐτου 4, Άθήνα 2008, σ. 404.

7. Σε καταγραφή τής έκκλησιαστικής περιουσίας μοναστηριών και όρισμένων οικισμών τής Ί. Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας του έτους 1829 αναφέρεται ότι τò μονύδριο είχε μόνο τρεις μοναχούς, που προσπαθοϋσαν άπεγνωσμένα να ανακαινίσουν τò μοναστήρι τους, καθώς: «... κατά κακήν τύχη τò άπερασμένο έτος τò κατεδάρισεν όλον ό ποταμός...» [Έλ. Δ. Μπελιά, «Μοναστηριακά Λακωνίας», *Λακωνικά Σπουδαί* 1 (1972), σ. 363].

8. Για τόν πατριάρχη Σαμουήλ Α' Χαντζερή, βλ. Β. Κ. Μπακούρος, *Σαμουήλ Χαντζερής ό Βυζάντιος (1700-1775): Η συμβολή του στην πνευματική κίνηση του Γένους κατά τόν 18ο αιώνα*, έκδ. Πρόσωπον, Άθήνα 2008 (στό έξής: Μπακούρος, *Σαμουήλ Χαντζερής*).

ἀποφάσεως καὶ διοικητικῆς πράξεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου⁹. Στὸ καταχωρισμένο στὸν κώδικα αὐτὸν ἴσον παλαιότερων ἀποφάσεων προσέφευγαν οἱ ἀρμόδιες ὑπηρεσίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Συνόδου, μὲ σκοπὸ νὰ ἐπιλύσουν τὰ ζητήματα ποὺ κατὰ καιροὺς ἀνέκυπταν, εἰδικὰ ὅταν δὲν εἶχαν στὴ διάθεσή τους τὰ λυτὰ ἔγγραφα ποὺ εἶχαν ἐπιδοθεῖ στοὺς ἄμεσα ἐνδιαφερομένους. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἄλλωστε οἱ σωζόμενες στὴν ἐποχὴ μας ἐνόητες τοῦ Ἱεροῦ Κώδικα συνιστοῦν μία πολὺ σημαντικὴ ἱστορικὴ πηγὴ¹⁰.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἀρχιερατικοῦ αὐτοῦ τεκμηρίου, ὁ πατριάρχης Σαμουὴλ Α' Χαντζερῆς ἐκχωρεῖ ἐφ' ὄρου ζωῆς σὲ κάποιον Πέτρο, ποὺ ὑπηρετοῦσε ὡς δομέστικος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τὸ ποσὸ ποὺ ὄφειλε νὰ καταβάλλει κάθε ἔτος στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τὸ μονόδριο τοῦ Τιμίου Προδρόμου στὴν Τρύπη εἰς ἔνδειξιν ὑποταγῆς του σὲ αὐτό (στ. 1-8). Ἡ ἐκχώρηση τοῦ ἐτησίου αὐτοῦ συμβολικοῦ ποσοῦ στὸν συγκεκριμένο ὀφφικιάλιο τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας γίνεται μὲ σκοπὸ τὴ μερικὴ ἀνταμοιβή του γιὰ τὶς ἱεροφαλικὲς ὑπηρεσίες ποὺ μὲ προθυμία προσέφερε στὴ Μεγάλῃ του Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ (στ. 8-10). Ἀκολούθως, ὅπως παρατηρεῖται συχνὰ σὲ πατριαρχικὰ ἔγγραφα, ἀπειλεῖται μὲ ἀργία –σὲ περίπτωσι ποὺ εἶναι κληρικὸς– καὶ μὲ ἀφορισμὸ ὁποιοσδήποτε ἐναντιωθεῖ στὴν ἀπόφασι αὐτῆ, πρακτικὴ ποὺ προφανῶς ἀποσκοποῦσε στὴν ἀποτροπὴ ὁποιαδήποτε ἀντιδράσεως (στ. 10-13)¹¹. Στὸ τέλος, μετὰ ἀπὸ τὴν παράθεσι τῆς τυπικῆς φράσεως ποὺ ἐπιβεβαιοῖ τὴν καταχώρησι τοῦ εὐεργετηρίου αὐτοῦ γράμματος στὸν Ἱερὸ Κώδικα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (στ. 14-15) καὶ τὴ σημείωσι τῆς χρονολογίας ἀπολύσεως τοῦ ἔγγραφου (στ. 16), παρατίθενται οἱ ὑπογραφεῖς τῶν μελῶν τῆς

9. Δ. Ἀποστολόπουλος, *Ὁ «ἱερός κώδιξ» τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στὸ β' μιστὸ τοῦ 19 αἰῶνα. Τὰ μόνον γνωστὰ σπαράγματα* [ΕΙΕ/ΚΝΕ: Θεσμοὶ καὶ Ἱδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία, ἀρ. 43], Ἀθήνα 1992, σ. 51.

10. Ἀποστολόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 77 κ.έ.

11. Γιὰ τὴ χρῆσι τῆς ἀόριστης ἀφοριστικῆς ἀπειλῆς ὡς μέσου διασφάλισις πατριαρχικῶν ἀποφάσεων βλ. Π. Δ. Μιχαηλάρης, *Ἀφορισμός. Ἡ προσαρμογὴ μιᾶς ποιηῆς στὶς ἀναγκαιότητες τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν/Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν: Θεσμοὶ καὶ Ἱδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία, ἀρ. 60, Ἀθήνα 2004, σσ. 193-196.

πατριαρχικής συνόδου, πού τοιουτοτρόπως καταδεικνύουν ότι συναινούσιν στην απόφαση αυτή και ένισχύουν έπιπρόσθετα τὸ κῦρος της (στ. 17-20).

Ὁ πατριάρχης Σαμουήλ Α΄ Χαντζερῆς εἶχε εκδώσει ἕνα ακόμη έγγραφο πού ἀφοροῦσε τὸ μονύδριο τοῦ Τιμίου Προδρόμου. Πρόκειται γιὰ τὸ πατριαρχικὸ καὶ συνοδικὸ σιγίλλιο μὲ τὸ ὁποῖο ἀποδιδόταν στὸ μονύδριο ἢ σταυροπηγιακὴ ιδιότητα, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1764, ὕστερα ἀπὸ αἴτημα τῆς τοπικῆς κοινωνίας, καὶ ρυθμίζονταν σὲ ἀδρῆς γραμμῆς λεπτομέρειες σχετικὰ μὲ τὴ λειτουργία τοῦ σχολείου καὶ τοῦ ξενῶνα διερχομένων πού στεγάζονταν σὲ κελιά του¹². Ἐν καὶ τὸ πρωτότυπο τοῦ πατριαρχικοῦ αὐτοῦ σιγιλλίου λανθάνει, ἔχουμε στὴ διάθεσή μας τὸ ἀκριβές του ἀντίγραφο πού ἔχει καταχωρισθεῖ στὶς σελίδες 249-250 τοῦ κώδικα Ε΄ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου¹³. Τὸ γεγονός ὅτι τὸ πατριαρχικὸ σιγίλλιο ἀνακηρύξεως τοῦ μονουδρίου σὲ σταυροπηγιακὸ καταλαμβάνει τὶς ἀμέσως προηγούμενες σελίδες τοῦ ὑπὸ ἐξέταση ἐγγράφου, ὑπογραμμίζει χωρὶς ἀμφιβολία τὴ χρονικὴ ἐγγύτητα τῶν δύο αὐτῶν διοικητικῶν πράξεων. Μὲ ἄλλα λόγια, πρόκειται γιὰ διοικητικὲς πράξεις πού συντάχθηκαν μὲ διαφορὰ ἴσως ἀκόμη καὶ μιᾶς ἡμέρας.

Τὸ προαναφερθὲν πατριαρχικὸ σιγίλλιο καθόριζε μεταξὺ ἄλλων ὅτι τὸ μονύδριο εἶχε τὴν ὑποχρέωση νὰ καταβάλλει κάθε χρόνο εἴκοσι γρόσια στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο εἰς ἔνδειξη ὑποταγῆς σὲ αὐτὸ (στ. 4-5)¹⁴. Πρόκειται γιὰ τὴ συνήθη συμβολικὴ συμβολὴ πού κάθε σταυροπηγιακὸ μοναστήρι ἦταν ὑποχρεωμένο νὰ καταβάλλει ἀνὰ ἔτος, μὲ στόχο τὴ δῆλωση καὶ κυρίως τὴν παγίωση τῆς ἐξαρτήσεώς του ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ

12. Ἰωακ. Φορόπουλος, «Πηγαὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἰδρύσεως, συντηρήσεως καὶ διοικήσεως τῶν Σχολῶν τοῦ Γένους ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Ἑλληνικὴ Σχολὴ Τρύπης τῆς Λακεδαιμόνος», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 20 (1900), σσ. 515-517 (στὸ ἐξῆς: Φορόπουλος, «Πηγαὶ τῆς ἱστορίας»). Γιὰ τὸ συνοδικὸ καὶ πατριαρχικὸ αὐτὸ σιγίλλιο βλ. ἀκόμη Τρ. Εὐαγγελίδης, *Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, τ. Α΄, ἐν Ἀθήναις 1936, σ. 361· Γριτσόπουλος, «Ἡ Πελοποννησιακὴ Παιδεία», σ. 287· Γριτσόπουλος, *Ἐκκλησία τῆς Πελοποννήσου*, σσ. 220-221· Ν. Π. Γεωργακόπουλος, *Ἑλληνικὰ Σχολεῖα στὸ Μοριά στὴν περίοδο τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας καὶ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση*, Τρίπολη 2006, σ. 256.

13. Φορόπουλος, «Πηγαὶ τῆς ἱστορίας», σ. 517.

14. Φορόπουλος, «Πηγαὶ τῆς ἱστορίας», σ. 517: «... τὸ διορισθὲν ἤδη ἐτήσιον τῶν εἴκοσι γροσίων κατ' ἔτος πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλην Ἐκκλησίαν εἰς σημεῖον ὑποταγῆς καὶ γνωρισμὸν τῆς σταυροπηγιακῆς ἐμπεδώσεως».

Πατριαρχείο¹⁵. Οί συμβολικές και συνήθως άμελητέες αυτές καταβολές προσδιορίζονταν από τὸ πατριαρχικό ἔγγραφο μὲ τὸ ὁποῖο ρυθμιζόταν τὸ καθεστῶς ἐξαρτήσεώς τους ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ συνήθως καταβάλλονταν σὲ εἶδος καὶ σπανιότερα σὲ χρήματα¹⁶. Κατὰ κανόνα, οἱ καταβολές αυτές παρέμεναν σταθερές μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ἀκόμη καὶ ὅταν ἀνανεωνόταν τὸ καθεστῶς ἐξαρτήσεώς τους ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, γεγονός που ὀπωσδήποτε ὑπογραμμίζει ἔτι περαιτέρω τὸν συμβολικὸ τους χαρακτήρα¹⁷.

Ὡστόσο, τὸ χρηματικὸ αὐτὸ ποσὸ ποὺ τὸ μονύδριο τοῦ Τιμίου Προδρόμου ὄφειλε νὰ καταβάλλει κάθε ἔτος στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ὑποχρεωνόταν πλέον, βάσει τοῦ ἐκδιδόμενου στήν παροῦσα ἐργασία ἀρχαιακοῦ τεκμηρίου, νὰ τὸ ἀποδίδει σὲ κάποιον Πέτρο ποὺ ὑπηρετοῦσε τότε ὡς δομέστικος τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ (στ. 3-4, 10-14). Πρόκειται γιὰ τὸν Πέτρο τὸν Πελοποννήσιο (περ. 1730-1778), ἐμβληματικὴ προσωπικότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς μετὰ ἀπὸ τὴν Ἄλωση. Λακωνικῆς καταγωγῆς, ὅπως ἄλλωστε δηλώνεται καὶ σὲ κάποιους ἀπὸ τοὺς κώδικες στοὺς ὁποίους παραδίδονται ἔργα του, μαθήτευσε κοντὰ σὲ ἐπιφανεῖς δασκάλους τῆς ἱεροψαλτικῆς τέχνης, ἀρχικὰ στὴ Σμύρνη καὶ ἀργότερα στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου μάλιστα διετέλεσε λαμπαδάριος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἐτῶν 1770/1-1778¹⁸. Ἄν καὶ πέθανε σὲ σχετικὰ νεαρὴ ἡλικία κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς ἐπιδημίας πανώλης, μᾶλλον τὸ 1778, συναριθμεῖται

15. Γιὰ τὸ ἐτήσιον, γνωστὸ ἐπίσης καὶ ὡς κανονικόν, βλ. Ἴω. Μ. Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση τῶν μοναστηριακῶν τυπικῶν*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ ³2000, σ. 180 κ.έ.: Μ. Παῖζη-Ἀποστολοπούλου, «“Τὸ κατ’ ἔτος στελλόμενον βούτυρον”», *Δοσίματα στὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν Τουρκοκρατία*, στί: Γ. Καλατζόπουλος (ἐπιμ.), *Ἡ Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Γάλακτος καὶ τῶν προϊόντων του. Ἰ Τριήμερο Ἐργασίας* (Ἐάνθη, 7-9 Ὀκτωβρίου 2005), Ἀθήνα 2008, σσ. 261-266 (στὸ ἐξῆς: Παῖζη-Ἀποστολόπουλου, «Δοσίματα»); Β. Κ. Μᾶρκος, *Τὸ νομικὸ καθεστῶς τῶν Πατριαρχικῶν καὶ Σταυροπηγιακῶν Μονῶν στὴν ἐλληνικὴ ἐπικράτεια*, ἐκδ. Σάκκουλα, Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη 2012, σσ. 356-357 (στὸ ἐξῆς: Μᾶρκος, *Νομικὸ Καθεστῶς*).

16. Γιὰ τὴν καταβολὴ τοῦ κανονικοῦ ἢ ἐτησίου σὲ εἶδος βλ. Παῖζη-Ἀποστολόπουλου, «Δοσίματα», σσ. 261-266.

17. Παῖζη-Ἀποστολόπουλου, «Δοσίματα», σσ. 264-265.

18. Γιὰ τὸν βίο καὶ τὴν πολιτεία τοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου βλ. Γρ. Θ. Στάθης, «Πέτρος Λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος ὁ ἀπὸ Λακεδαιμόνος. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του (†1778)», *Λακωνικαὶ Σπουδαί* 7 (1983), σσ. 108-125 (στὸ ἐξῆς: Στάθης, «Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος»).

μεταξύ των κορυφαίων και όπωσδήποτε γνωστότερων εκπροσώπων της εκκλησιαστικής μουσικής κατά τη διάρκεια της περιόδου μετά από την Άλωση¹⁹. Αυτό οφείλεται όχι μόνο στο ιδιαίτερο φωνητικό του τάλαντο, αλλά κυρίως στην ήδη από την εποχή του έγνωσμένη καταγραφική και μελωδική του δεινότητα, χάρις στις οποίες συνέθεσε τη σπονδυλική στήλη της σημερινής άσματολογίας της Έκκλησίας μας²⁰.

Άν και γενικά τὰ διαθέσιμα στοιχεία σχετικά με τὸν βίο καὶ τὴν σταδιοδρομία τοῦ Πέτρου εἶναι περιορισμένα, εἶναι γνωστὸ ὅτι ὑπῆρξε ὡς δομέστικος τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, προτοῦ ἀναδειχθεῖ σὲ λαμπαδάριό της²¹. Ἡ πληροφορία αὐτὴ ἀπορρέει τόσο ἀπὸ ἱστορικὰ τεκμήρια ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοση ὀρισμένων ἐκ τῶν ἔργων του, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται σαφῶς ὡς ἔργα Πέτρου δομεστίκου²². Δὲν εἶναι ὅμως γνωστὸ πότε ὁ

19. Γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ ἔτους θανάτου τοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου βλ. Στάθης, «Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος», σσ. 121-122.

20. Γιὰ τὸ μουσικὸ τοῦ ἔργο καὶ τὴν ἐν γένει προσφορά του στὸν χῶρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς ὀθωμανικῆς μουσικῆς ὑπάρχει ἀρκετὰ ἐκτεταμένη καὶ διαρκῶς ἀξιολογούμενη βιβλιογραφία. Στὴν παρούσα ἐργασία θὰ περιορισθῶμε στὴν ἐνδεικτικὴ μνημόνευση μόνο τῶν ἀκόλουθων ἐργασιῶν: E. Giannopoulos, "Tracing the sources of the enormous oeuvre of the famous ecclesiastical musician Petros the Peloponnesian (ca. 1735-1778)", *Muzica* n.s. 3-4 (2015), σσ. 121-142· Ol. Gerlach, "Petros Peloponnesios. About authorship in Ottoman music and the heritage of Byzantine Music", *Porphyra* 25 (2016), σσ. 145-184.

21. Χρ. Πατρινέλλης, «Πρωτοψάλται, Λαμπαδάριοι καὶ Δομέστικοι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (1453-1821)», *Μνημοσύνη* 2 (1969), σ. 89 (στὸ ἐξῆς: Πατρινέλλης, «Πρωτοψάλται»· Στάθης, «Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος», σσ. 112-113. Γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ δομεστίκου βλ. Κ. Ράλλης, «Περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος τῶν δομεστίκων», *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 12 (1937), σσ. 294-296· Κ. Χαραλαμπίδης, «Δομέστικος», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία* 5 (1964), στ. 155· Ἰακ. Πιλῆλης, *Τίτλοι, ὀφφίκια καὶ ἀξιώματα ἐν τῇ Βυζαντινῇ Αὐτοκρατορίᾳ καὶ τῇ Χριστιανικῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, ἐκδ. Ἀστὴρ, Ἀθῆναι 1985, σσ. 112-115· Β. Λεονταρίτου, *Ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα καὶ ὑπηρεσίες στὴν πρῶμῃ καὶ μέσῃ Βυζαντινῇ περιόδῳ*, *Forschungen zur byzantinbnsichen Rechtsgeschichte, Athener Reihe*, ἐκδ. Σάκκουλα, Ἀθῆνα-Κομοτηνὴ 1996, σσ. 183-189· Εὐ. Σπυράκου, «Τὰ ὀφφίκια τοῦ πρωτοψάλτου καὶ τοῦ δομεστίκου μέσα ἀπὸ τοὺς χειρόγραφους κώδικες τοῦ παπαδικοῦ γένους», στό: Γρ. Θ. Στάθης (ἐκδ.), *Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Τὰ Γένη καὶ τὰ Εἶδη τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς Μελοποιίας. Πρακτικὰ Β' Διεθνοῦς Συνεδρίου Μουσικολογικοῦ καὶ Ψαλτικοῦ* (Ἀθῆνα, 15-19 Ὀκτωβρίου 2003), Ἀθῆνα 2006, σσ. 195 κ.έ.

22. Στάθης, «Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος», σσ. 112-113.

Πέτρος κατέλαβε τὸ ὄφφικιο αὐτό²³. Παρ' ὅλα αὐτά, εἶναι βέβαιο ὅτι ὑπηρετοῦσε ἤδη ὡς δομέστικος τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 1764, ἀφοῦ μνημονεύεται ὡς κάτοχος τοῦ ὄφφικίου αὐτοῦ σὲ λανθάνον σήμερα καὶ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο ἀμφιβόλου ἀξίας ἀρχεϊακὸ τεκμήριο ἀπὸ τὸ Πατριαρχικὸ Ἀρχιεπιφυλάκειο τῆς Κωνσταντινουπόλεως²⁴. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ μαρτυρία τοῦ ὑπὸ ἐξέταση τεκμηρίου ἐπιβεβαιοῖ τὴν πληροφορία τοῦ λανθάνοντος τεκμηρίου, παρέχοντας ἔτσι ἕναν ἀσφαλῆ πλέον *terminus ante quem* γιὰ τὸ πότε ὁ Πέτρος ἀνέλαβε τὸ ὄφφικιο αὐτὸ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

Ἡ ἐκχώρηση τοῦ προβλεπομένου ἐτησίου τοῦ μονυδρίου στὸν Πέτρο τὸν Πελοποννήσιο γίνεται μὲ σκοπὸ, ὅπως ἄλλωστε δηλώνεται στὸ ὑπὸ ἐξέταση πατριαρχικὸ ἔγγραφο, τὴν μερικὴ ἀνταμοιβὴ τοῦ εὐεργετούμενου ὄφφικιαλίου γιὰ τὶς ἱεροψαλτικὲς ὑπηρεσίες ποὺ προσέφερε στὸν πατριαρχικὸ ναὸ (στ. 8-10). Αὐτὸ ἐπομένως συνεπάγεται ὅτι τὰ εἴκοσι γρόσια ποὺ ὁ Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος θὰ λάμβανε κάθε ἔτος ἀπὸ τὸ μονύδριο τοῦ Τιμίου Προδρόμου ἀποτελοῦσαν μίαν ἐπιπρόσθετη ἀμοιβὴ ποὺ συμπλήρωνε τὴν τακτικὴ μισθοδοσία του ὡς δομέστικου τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἄν οἱ ἐτήσιες ἀπολαβὲς τοῦ Πέτρου ἀνέρχονταν πράγματι σὲ ἕκατὸ γρόσια στὰ 1764, ὅπως ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸν Μανουὴλ Γεδεών μὲ βάση λανθάνον σήμερα ἀρχεϊακὸ τεκμήριο τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπιφυλακείου²⁵, τότε οἱ ἀποδοχὲς τοῦ συγκεκριμένου ὄφφικιαλίου δὲν ἀπεῖχαν πολὺ ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες ἐτήσιες ἀμοιβὲς ἐνὸς σύγχρονου δασκάλου ἐπαρχιακοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ιδρύματος²⁶. Ἐπρόκειτο γιὰ ἀπολαβὲς σχεδὸν ὑπερδιπλάσιες σὲ σχέση μὲ αὐτὲς τῶν ἱεροψαλτῶν ποὺ ὑπηρετοῦσαν στοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς ἐνοριακοὺς ναοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως περὶ τὰ μέσα τοῦ 18ου

23. Πατρινέλλης, «Πρωτοφάλται», σ. 89· Στάθης, «Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος», σ. 112.

24. Μ. Γεδεών, «Ἡ παρ' ἡμῶν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 8 (1887), σ. 36. Πρβλ., ἐπίσης, Πατρινέλλης, «Πρωτοφάλται», σ. 89· Στάθης, «Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος», σ. 112.

25. Γεδεών, ὁ.π., σ. 36.

26. Γιὰ τοὺς μισθοὺς τῶν δασκάλων κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 18ου αἰῶνα βλ. Δ. Τρ. Παπαζήσης, «Μισθοὶ διδασκάλων ἐπὶ Τουρκοκρατίας», *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια* 21 (1972), σσ. 414-418.

αίων²⁷. ώστόσο ἦσαν ἀρκετὰ πενιχρὲς σὲ σχέση πρὸς αὐτὲς ἄλλων ὀφφικιαλίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὴν ἴδια περίοδο²⁸. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο, προφανῶς εἶχαν καθιερωθεῖ κάποιες ἐπιπρόσθετες ἔκτακτες ἀμοιβὲς ποὺ εἶχαν ὀπωσδήποτε ἐθιμικὸ χαρακτήρα καὶ ἐνίσχυναν σημαντικὰ τὰ εἰσοδήματα τῶν ἱεροψαλτῶν, μαζί μὲ τὰ συνήθη ἀκόμη καὶ σήμερα περιστασιακὰ φιλοδωρήματα²⁹.

Κάτω ἀπὸ τὸ πρῖσμα αὐτό, ἡ ἐκχώρηση τοῦ ἐτήσιου τοῦ μονοδρίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου στὸν Πέτρο μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ ἀπλῶς ὡς μία τακτικὴ οικονομικὴ ἐνίσχυση ἐτήσιου χαρακτήρα ἐκ μέρους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου πρὸς ἓναν χαμηλόβαθμο πατριαρχικὸ ὀφφικιαλίο³⁰. Πράγματι, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης συνήθιζε νὰ εὐεργετῇ κάποια πρόσωπα, ἐκχωρώντας τους ἐφ' ὅρου ζωῆς τὰ ἐκκλησιαστικὰ εἰσοδήματα μιᾶς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας ἢ τὸ ἐτήσιον ἐνὸς σταυροπηγιακοῦ μοναστηριοῦ. Ἡ ἐκχώρηση τῶν εἰσοδημάτων αὐτῶν ἀποτελοῦσε τὴν ἀνταμοιβὴ τοῦ εὐεργετούμενου προσώπου γιὰ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ προσέφερε εἴτε προσωπικὰ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη εἴτε πρὸς τὸν θεσμὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἡ ἐκχώρηση ὡστόσο τῶν εἰσοδημάτων αὐτῶν δὲν συνεπαγόταν – στὴν περίπτωσι ποὺ ὁ εὐεργετούμενος προερχόταν ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν πατριαρχικῶν ὀφφικιαλίων– ὅτι ἀποτελοῦσε τὸν βασικὸ κορμὸ τῆς μισθοδοσίας του, ὅπως εἶχε ὑποστηριχθεῖ παλαιότερα ἀπὸ τὸν Μανουὴλ Γεδεών³¹. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἐξάγεται κατὰ κύριο λόγο

27. Γιὰ τὶς ἀμοιβὲς τῶν πατριαρχικῶν καὶ ἐνοριακῶν ψαλτῶν στὴν Κωνσταντινούπολι κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα βλ. Ἐμμ. Γ. Σουργιαδάκης, «Ἀπολαβὲς καὶ εἰσοδήματα τῶν πατριαρχικῶν καὶ ἐνοριακῶν ψαλτῶν στὴν Κωνσταντινούπολι κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα», *Ἀπόστολος Τίτος*, περ. Γ'-τεῦχ. 38 (Σεπτέμβριος 2018), σσ. 291-300 (στὸ ἐξῆς: Σουργιαδάκης, «Ἀπολαβὲς καὶ εἰσοδήματα»).

28. Γιὰ παράδειγμα, οἱ ἐτήσιες ἀπολαβὲς τοῦ Ἱεροκήρυκα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κυμαίνονταν γύρω στὰ 400 γρόσια τρία μόλις χρόνια ἀργότερα, δηλαδὴ τὸ 1767 (Δ. Τρ. Παπαζήσης, «Τιμαὶ ἀγαθῶν καὶ ἀμοιβαὶ ἐργασίας ἐπὶ Τουρκοκρατίας», *Ἡπειρωτικὴ Ἐστία* 22 (1973), σ. 209).

29. Γιὰ τὶς ἐκτακτὲς ἀμοιβὲς τῶν πατριαρχικῶν ψαλτῶν στὴν Κωνσταντινούπολι κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα βλ. Σουργιαδάκης, «Ἀπολαβὲς καὶ εἰσοδήματα», σσ. 297-299.

30. Ἐμμ. Γ. Σουργιαδάκης, *Ἡ ψαλτικὴ τέχνη στὴν Κωνσταντινούπολι κατὰ τὸν 17ο αἰῶνα*, ἀδημοσίευτη διδακτορικὴ διατριβή, Ἡράκλειο 2013, σ. 298 (στὸ ἐξῆς: Σουργιαδάκης, *Ψαλτικὴ τέχνη*). Σουργιαδάκης, «Ἀπολαβὲς καὶ εἰσοδήματα», σσ. 299-300.

31. Μ. Γεδεών, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ Πενήτων, 1453-1913*, φιλ. ἐπιμ. Φ. Ἡλιοῦ,

ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ ποσοστὸ τῶν εὐεργετουμένων μὲ τέτοια εἰσοδήματα ποὺ δὲν συναριθμοῦνται μετὰ τῶν πατριαρχικῶν ὀφφικιαλίων δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητο, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 18ου αἰῶνα, κατὰ τὸν ὁποῖο αὐξάνεται θεαματικὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν πατριαρχικῶν ὀφφικιαλίων ποὺ εὐεργετοῦνται μὲ τέτοια εἰσοδήματα³². Ἄλλωστε, τὰ ἴδια τὰ κείμενα τῶν ἐξαρχικῶν γραμμάτων, μὲ τὰ ὁποῖα ἐκχωροῦνται τὰ εἰσοδήματα αὐτὰ πρὸς τὰ εὐεργετούμενα πρόσωπα, δὲν παρουσιάζουν τὴν ἐκχώρηση μιᾶς ἐξαρχίας καὶ προφανῶς τοῦ ἐτησίου ἐνὸς σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου, ὡς συνακόλουθο ἐνὸς ὀφφικίου ἀλλὰ ὡς μία ἀνταμοιβὴ σὲ πρόσωπα ποὺ προσφέρουν ὑπηρεσίες στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο³³. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο λοιπόν, τὰ πατριαρχικὰ ἔγγραφα ἐπισημαίνουν – στὶς περιπτώσεις ποὺ ἡ ἐκχώρηση τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων γινόταν μὲ σκοπὸ τὴν ἀνταμοιβὴ ἐνὸς προσώπου γιὰ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ παρεῖχε– ὅτι αὐτὸ γινόταν «ζωαρκειᾶς χάριν», «πρὸς μερικὴν ζωάρκειαν καὶ περίθαλψιν» ἢ «πρὸς ἀνακούφισιν μικράν»³⁴. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ φράσεις ποὺ ἐπιβεβαιοῦν ὅτι ἡ ἐκχώρηση τῶν εἰσοδημάτων αὐτῶν γινόταν μὲ σκοπὸ τὴν ἀνταμοιβὴ γιὰ τὴν προσφορὰ ὑπηρεσιῶν ἀπὸ ἕνα πατριαρχικὸ ἀξιωματοῦχο πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Μὲ βάση ἐπομένως τὸ σκεπτικὸ αὐτό, γίνεται φανερὸ ὅτι ἡ ἐκχώρηση τοῦ ἐτησίου τοῦ μονυδρίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου ἀποτελοῦσε ἀπλῶς καὶ μόνο μιὰ ἐπιπρόσθετη ἀμοιβὴ τοῦ Πέτρου γιὰ τὶς ἱεροψαλτικὲς ὑπηρεσίες τοῦ στὸν πατριαρχικὸ ναό, ὅπως ἄλλωστε δηλώνεται μὲ σαφήνεια καὶ στὸ ὑπὸ ἐξέταση πατριαρχικὸ ἔγγραφο.

Δὲν γνωρίζουμε ἀρκετὲς περιπτώσεις ἐκχώρησης ἐτησίων σταυροπηγιακῶν μονῶν καὶ πατριαρχικῶν ἐξαρχιῶν ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο σὲ κατόχους ἱεροψαλτικῶν ὀφφικίων³⁵. Ἄν καὶ τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα εἶναι πενιχρά, ὥστε νὰ μὴν προσφέρονται γιὰ τὴν ἐξαγωγή ἀσφαλῶν συμπερασμάτων, δὲν μπορεῖ νὰ περάσει ἀπαρατήρητο τὸ γεγονός ὅτι ἔχει ἐντοπισθεῖ πρὸς τὸ παρὸν μιὰ μόνο ἀντίστοιχη

ἐκδ. Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, Ἀθήνα 2010, σ. 380 κ.έ.

32. Μ. Παῖζη-Ἀποστολόπουλου, *Ὁ Θεσμός τῆς Πατριαρχικῆς Ἐξαρχίας, 14ος-19ος αἰῶνας*, ΕΙΕ/ΚΝΕ: Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ Νεοελληνικὴ Κοινωνία, 54, σσ. 109-110 (στὸ ἐξῆς: Παῖζη-Ἀποστολόπουλου, *Πατριαρχικὴ Ἐξαρχία*).

33. Παῖζη-Ἀποστολόπουλου, *Πατριαρχικὴ Ἐξαρχία*, σσ. 109-110.

34. Παῖζη-Ἀποστολόπουλου, *Πατριαρχικὴ Ἐξαρχία*, σ. 111.

35. Σουργιαδάκης, «Ἀπολαβὲς καὶ εἰσοδήματα», σσ. 299-300.

περίπτωση. Πρόκειται για την περίπτωση της ἐκχώρησης τοῦ ἐτήσιου τῆς Ἱ. Μ. Ζερμπίτσας, ἐνὸς ἐκ τῶν σταυροπηγιακῶν μοναστηριῶν τῆς Λακωνίας, στὸν Ἰάκωβο τὸν Πελοποννήσιο, πρωτοφάλη τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τελευταίας ἐνδεκαετίας τοῦ 18ου αἰῶνα³⁶. Προφανῶς, ἡ πρακτικὴ αὐτὴ θὰ εἶχε ἐφαρμοσθεῖ καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις, οἱ ὁποῖες ὅμως δὲν μᾶς εἶναι σήμερα γνωστές. Ἄλλωστε φαντάζει ἀπίθανο τὸ ἐνδεχόμενο ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης νὰ εἶχε ἐκχώρησει τέτοια εἰσοδήματα στὸν κάτοχο ἐνὸς χαμηλόβαθμου ἱεροφαλτικῶν ὄφφικίου, ὅπως αὐτὸ τοῦ δομεστίκου τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ἔχει προβεῖ νωρίτερα σὲ ἀντίστοιχη ἐκχώρηση στοὺς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν δύο πατριαρχικῶν χορῶν, δηλαδὴ στὸν πρωτοφάλη καὶ τὸν λαμπαδάριο τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας.

Παρ' ὅλο πὸν ἡ ἐκχώρηση τοῦ ἐτήσιου ἐνὸς σταυροπηγιακοῦ μοναστηριοῦ στὸν κάτοχο ἐνὸς ἐκ τῶν ἱεροφαλτικῶν ὄφφικίων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ μία μᾶλλον συνηθισμένη γιὰ τὸν 18ο αἰῶνα πρακτικὴ, προβληματίζει τὸ γεγονός ὅτι στὸν τότε δομεστικό τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ ἐκχωρεῖται τὸ ἐτήσιο ἐνὸς ἀπομακρυσμένου μονυδρίου πὸν εἶχε ἀνακηρυχθεῖ σταυροπηγιακὸ μόλις πρὶν ἀπὸ λίγες ἡμέρες. Ὁ προβληματισμὸς αὐτὸς ἐπιτείνεται ἀκόμη περισσότερο, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι ἡ ἐκχώρηση ἐνὸς τέτοιου εἰσοδήματος δὲν φαίνεται νὰ ἀποτελοῦσε, ὅπως ἔχει ἤδη σημειωθεῖ, συνακόλουθο τοῦ ὄφφικίου πὸν κατεῖχε. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἄλλωστε, ἡ ἐκχώρηση αὐτὴ ἔχει ἐπιχειρηθεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ σὲ συνάρτηση μὲ τὸ γεγονός ὅτι τὸ μονύδριο αὐτὸ βρισκόταν στὴν εὐρύτερη περιοχὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ὑποτίθεται ὅτι καταγόταν ὁ εὐεργετούμενος ὄφφικιάλιος³⁷. Καθὼς ὅμως τὰ κριτήρια ἐκχώρησης

36. Σουργιαδάκης, «Ἀπολαβὲς καὶ εἰσοδήματα», σ. 300.

37. Σουργιαδάκης, «Ἀπολαβὲς καὶ εἰσοδήματα», σ. 300. Ἄν καὶ τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα δὲν προσφέρουν πληροφορίες γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννήσιου, εἶναι γενικὰ ἀποδεκτὸ ὅτι ὁ Πέτρος καταγόταν ἀπὸ τὴ Λακωνία, ὅπως ἄλλωστε παραδίδεται ἀπὸ τὸν Χρῦσανθο τὸν Μαδυτινὸ, ἐπίσκοπο Δυρραχίου καὶ θεωρητικὸ τῆς Νέας Μεθόδου ἀναλυτικῆς βυζαντινῆς σημειογραφίας, καὶ ἀπὸ τὸν Νικηφόρο Καντωνιάρη, ἀρχιδιάκονο τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Ἀντιοχείας καὶ δάσκαλο τῆς Μουσικῆς στὴν ἡγεμονικὴ Σχολὴ τοῦ Ἰασίου, ἀλλὰ καὶ ὅπως τεκμηριώνεται ἀπὸ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Λακεδαιμονίου πὸν τοῦ ἀποδίδεται ἀπὸ κάποια ἀπὸ τὰ χειρόγραφα στὰ ὁποῖα ἔχουν ἀντιγραφεῖ ἔργα του. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. Στάθης, «Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος», σσ. 110-111, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση. Πάντως νεώτερα στοιχεῖα πὸν φαίνεται ὅτι συμβάλλουν ἀποφασιστικὰ στὸν προσδιορισμὸ τῆς οἰκογενειακῆς καταγωγῆς τοῦ

τέτοιων εϋεργεσιῶν ποικίλουν κατὰ περίπτωσιν, θὰ επιχειρήσουμε μίαν τελείως διαφορετικὴν ἐρμηνείαν, με βᾶσιν τὴν σύγχρονον μετὰ τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν τεκμήριον ἱστορία τοῦ μονυδρίου.

Ὡστόσο, εἶναι ἀπαραίτητο πρὶν ἀπὸ αὐτὸ νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ ἐκχώρησιν μιᾶς τέτοιας εϋεργεσίας σὲ κάποιον ὀφικιάλιον τὸν καθιστοῦσε καθολικὸν ἕξαρχον τοῦ μονυδρίου, γεγονός ἄλλωστε ποὺ ὑπογραμμίζεται καὶ στὸ ἴδιον τὸ ἔγγραφο. Ὁ εϋεργετούμενος ὀφικιάλιος ὡς καθολικὸς ἕξαρχος τοῦ μονυδρίου εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ εἰσπράττει τὸ προβλεπόμενον ἐτήσιον τοῦ μονυδρίου, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑπερασπίζεται τὰ δικαιώματα τῆς πατριαρχικῆς ἕξαρχίας ἢ τῆς σταυροπηγιακῆς μονῆς στὴν ὁποία εἶχε ὀρισθεῖ ἕξαρχος, ἐφ' ὅσον παρίστατο ἀνάγκη³⁸. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ιδιότητα, γιὰ παράδειγμα, ὁ Ἰάκωβος ὁ Πελοποννήσιος, πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ ἕξαρχος τῆς σταυροπηγιακῆς μονῆς τῆς Ζερμπίτσας, διαμαρτυρήθηκε στὴν πατριαρχικὴ σύνοδο, ὅταν ὁ ἐπίσκοπος Καρουπόλεως Διονύσιος (πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰούνιον 1799-πρὶν ἀπὸ τὸν Μάιον 1803) ἐπεχείρησε νὰ ἀποσπάσει τὸ μετόχι τῆς μονῆς στὸ Μαραθονῆσι (Γύθειον) ἀπὸ τὴν κυριότητά της, στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα³⁹. Ἐπομένως, ὁ ἕξαρχος ἐνὸς σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου συνιστοῦσε κατὰ κάποιον τρόπο ἕναν ἔμμισθον ἐκπρόσωπον τοῦ μοναστηρίου ἔναντι τῶν πατριαρχικῶν καὶ λοιπῶν ἀρχῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου ὀφείλε νὰ μεριμνᾷ μεταξὺ ἄλλων καὶ γιὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς σταυροπηγιακῆς ιδιότητος τοῦ μοναστηρίου, καθὼς καὶ γιὰ τὴν διασφάλισιν τῶν περιουσιακῶν του στοιχείων.

Πέτρον παρουσιάζονται σὲ πρόσφατη δημοσίευσιν τοῦ κ. Θεόδωρου Κατσουλᾶκου (Θ. Σ. Κατσουλᾶκος, «Ὁ τόπος καταγωγῆς τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου», *Λακωνικαὶ Σπουδαὶ* 22 (2020), σσ. 325-332).

38. Γιὰ τὴν ἀρμοδιότητα ἐνὸς καθολικοῦ ἕξαρχου ἐπὶ τοῦ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τοῦ ὁποίου τοῦ εἶχε ἐκχωρηθεῖ τὸ ἐτήσιον βλ. Μᾶρκος, *Νομικὸ Καθεστῶς*, σσ. 350-353, ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία. Ἄς σημειωθεῖ ὡστόσο ὅτι τὸ ὀφικίον αὐτὸ δὲν ταυτίζεται σὲ καμμία περίπτωσιν μετὰ τὸ αὐτὸ τοῦ ἕξαρχου τῶν μονῶν, ποὺ ἀπαντᾷ κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδο καὶ ἔφερε ὁ προϊστάμενος τῶν μονῶν μιᾶς ἐνδύτης γεωγραφικῆς περιοχῆς. Γιὰ τὸ ὀφικίον τοῦ ἕξαρχου τῶν μονῶν βλ. Λεονταρίτου, ὁ.π., σσ. 227 κ.ε.

39. Θ. Ν. Σιμόπουλος, *Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Ζερμπίτσας. Ἀνέκδοτα περὶ αὐτῆς ἔγγραφα-κειμήλια*, ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήναι 1966, σσ. 44-45. Γιὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆ βλ. Τ. Ἀθ. Γριτσόπουλος, «Τὸ μονύδριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαραθονησίου», στό: *Πρακτικὰ τοῦ Λακωνικοῦ Πνευματικοῦ Συμποσίου 2008 (Γύθειον, 17-19 Ὀκτωβρίου 2008), Πελοποννησιακά*, Παράρτημα ἀρ. 30, Ἀθήναι 2013, σσ. 18-19.

Είχε όμως ανάγκη ένα νεοσύστατο μονύδριο, όπως αυτό του Τιμίου Προδρόμου κοντά στην Τρύπη, από έναν καθολικό έξαρχο, ο οποίος θα έδραστηριοποιείτο –μεταξύ άλλων– για την κατοχύρωση των προνομίων και των περιουσιακών του στοιχείων; Στο ερώτημα αυτό μπορούμε να απαντήσουμε μόνο με βάση τις πληροφορίες του πατριαρχικού και συνοδικού σιγιλλίου που απολύθηκε από τον πατριάρχη Σαμουήλ Α΄ Χαντζερή τον Φεβρουάριο του 1764 και προέβλεπε τη μετατροπή του μονυδρίου σε σταυροπηγιάκ⁴⁰.

Οι κάτοικοι της πλησιόχωρης Τρύπης, σύμφωνα με το προαναφερθέν τεκμήριο, απέφασαν να ιδρύσουν σχολείο και ξενώνα διερχομένων και να τα στεγάσουν στα κελιά του μονυδρίου. Όστόσο η απόφασή τους αυτή τους έφερε αντιμέτωπους με τους κατά καιρούς μητροπολίτες Λακεδαιμονίας, οι οποίοι απαιτούσαν τον πλήρη διαχειριστικό έλεγχο των περιουσιακών στοιχείων του⁴¹. Οι απαιτήσεις των έπιχωρίων άρχιερέων, που προφανώς θεμελιώνονταν στο καθιερωθέν ήδη από την ύστερη βυζαντινή περίοδο ιδιότυπο καθεστώς έξαρτήσεως του μονυδρίου από τη μητρόπολη Λακεδαιμονίας⁴², οδήγησαν στην προσωρινή διακοπή της λειτουργίας του έξαρτημένου από αυτό διπλού κοινωφελούς ιδρύματος, καθώς και στην καταπάτηση των περιουσιακών

40. Άς σημειωθεί ότι ο Β. Μπακούρος έχει επιχειρήσει να συνδέσει την απόδοση της σταυροπηγιάκης ιδιότητας στο συγκεκριμένο μονύδριο με την προσπάθεια του πατριάρχου Σαμουήλ Α΄ Χαντζερή να δημιουργήσει ένα δίκτυο εκπαιδευτικών ιδρυμάτων υπό την άμεση έποπτεία και τον άπευθείας έλεγχο του Οικουμενικού Πατριαρχείου (Μπακούρος, Σαμουήλ Χαντζερής, σ. 209 και σημ. 852). Άν και πρόκειται για αρκετά ένδιαφέρουσα άποψη, που σίγουρα έρμηνεύει κάποιες άλλες αντίστοιχες σύγχρονες περιπτώσεις, αυτό δεν φαίνεται να ισχύει στη συγκεκριμένη περίπτωση, καθώς οι λόγοι μετατροπής του συγκεκριμένου μονυδρίου σε σταυροπηγιάκ περιγράφονται με σαφήνεια στο σχετικό πατριαρχικό και συνοδικό σιγίλλιο.

41. Φορόπουλος, «Πηγές της ιστορίας», σ. 516: «... δι' αίσχροκέρδειαν τών φθασάντων κατά καιρούς μετά πολλής άβελτηρίας και άφιλοτιμίας άρχιερατεύσαι έν τή έπαρχία ταύτη...».

42. Άν πράγματι το μονύδριο ταυτίζεται με αυτό του Τιμίου Προδρόμου και Βαπτιστού Ίωάννου της Χαλκωλλ(α)μ(π)τιόσσης, τότε διεπόταν από ένα ιδιαίτερο καθεστώς έξαρτήσεως, το οποίο περιγράφεται στη σχετική με αυτό πηγή με τον όρο «πνευματικᾶτον», καθεστώς του οποίου το περιεχόμενο δεν έχει άποσαφηνισθεί μέχρι στιγμής. Για μία πρόχειρη εξέταση του όρου αυτού βλ. Δ. Θ. Βαχαβιώλος, *Η ιστορία της μητρόπολης Λακεδαιμονίας κατά τη βυζαντινή περίοδο, άδημοσίευτη διδακτορική διατριβή*, Ίωάννινα 2014, σσ. 200-201.

του στοιχείων⁴³. Σύντομα όμως όσοι είχαν αναμειχθεί στην ίδρυση του σχολείου και του ξενώνα έπεχείρησαν να αναβιώσουν τη λειτουργία του κοινωφελούς αυτού ιδρύματος. Για μία ακόμη φορά όμως ήλθαν αντιμέτωποι με τις αντιδράσεις του έπιχώριου μητροπολίτου και έπι πλέον και με όρισμένους από τους κατοίκους τής ευρύτερης περιοχής, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν και κάποιοι από τους προεστούς του Μυστρά, οί όποιοι είχαν έν τῷ μεταξύ καταπατήσει σημαντικό τμήμα τής περιουσίας του μονυδρίου⁴⁴. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, οί κάτοικοι προσέφυγαν στην πατριαρχική σύνοδο, ζητώντας της να αποδώσει στο μονύδριο τή σταυροπηγιακή ιδιότητα, καθώς μόνον έτσι θα καθίστατο ανεξάρτητο από τον έπιχώριο μητροπολίτη και θα έτίθετο υπό τήν προστασία ένός ισχυρού θεσμού. Πράγματι, ή πατριαρχική σύνοδος απέδωσε τή σταυροπηγιακή ιδιότητα στο μονύδριο, ένῶ παράλληλα διόρισε έξαμελῆ έπιτροπή από κατοίκους τής περιοχής που θα μεριμνούσε για τή λειτουργία του σχολείου και του ξενώνα που στεγάζονταν στα κελιά του⁴⁵.

Παρ' όλα αυτά, ή απόδοση του σταυροπηγιακού καθεστώτος δέν άρκοῦσε για τήν πλήρη αντιμετώπιση όλων των προβλημάτων που αντιμετώπιζε τὸ μονύδριο. Ἄν και ὁ έπιχώριος άρχιερέας δέν μπορούσε πλέον να παρέμβει στη λειτουργία του μονυδρίου και κατ' έπέκταση να απαιτήσει τὸν πλήρη διαχειριστικό έλεγχο τής περιουσίας του, τίποτε δέν τὸν έμπόδιζε να έπιχειρήσει να ανατρέψει τήν άπόφαση απόδοσης του καθεστώτος αυτού. Δέν είναι λίγες οί περιπτώσεις κατά τις όποιες ισχυροί έπιχώριοι άρχιερείς κατόρθωσαν να μεταβάλουν τὸ καθεστὼς ένός σταυροπηγιακού μοναστηρίου και να τὸ μετατρέψουν έν νέου σε

43. Φορόπουλος, «Πηγές τής ιστορίας», σ. 516: «... εξέλιπε και ήπράκτησε και διεφθάρη τὸ θεάρεστον τής ύποδοχῆς και φιλοξενίας έργον και ή του σχολείου σύστασις, διαρπαγέντων και αφαιρεθέντων πλεονεκτικῶς των πραγμάτων και κτημάτων και εισοδημάτων του μοναστηρίου...».

44. Φορόπουλος, «Πηγές τής ιστορίας», σ. 516: «... [τὸ μονύδριο] πολεμούμενον έκατέρωθεν, τὰ μὲν έν μέρους του κατά τόπον άρχιερέως, τήν ανεγερθεϊσαν ύπ' αυτών εκκλησίαν διώκοντος και κατατρέχοντος και τὰ προς άφανισμόν αυτῆς έξεργαζομένου απαιτήσεων ύπερμέτρως· τὰ δὲ έν μέρους τινῶν προεστώτων του Μυστρά και άλλων τινῶν των περίξ χριστιανῶν άρπαζόντων τυραννικῶς και βιαίως και λεηλατούντων και ιδιοποιουμένων άμετόχως τὰ αφιερωθέντα πράγματα και κτήματα εις τὸ μοναστήριον...».

45. Φορόπουλος, «Πηγές τής ιστορίας», σσ. 516-517.

ἐνοριακό, ἔστω καὶ προσωρινά, ἢ νὰ καταπατήσουν περιουσιακὰ στοιχεῖα του, ἐκμεταλλεῦόμενοι διάφορες ἱστορικὲς συνθήκες (ὑποστελέχωση, οἰκονομικὴ ἔνδεια, ἀλλαξοπατριαρχία κ.ἄ.)⁴⁶. Στὴν περίπτωση ἄλλωστε τοῦ συγκεκριμένου μονυδρίου, ὁ ἐπιχώριος ἀρχιερέας εἶχε στὴ διάθεσή του ἓνα πολύτιμο ἐργαλεῖο μὲ τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε εὐκόλα νὰ ἀνατρέψει τὴ συνοδικὴ ἀπόφαση ἀπόδοσης τῆς σταυροπηγιακῆς ιδιότητος. Πρόκειται γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ μονύδριο συνδεόταν ἤδη ἀπὸ τὸν πρῶμο 14ο αἰῶνα –ὅπως ἔχει ἤδη ἐπισημανθεῖ– μὲ ἓνα ιδιαίτερο καθεστῶς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τὴ μητρόπολη Λακεδαιμονίας.

Ἐπὶ πλέον, ὅσοι εἶχαν ἤδη καταπατήσει περιουσιακὰ στοιχεῖα τοῦ μονυδρίου δὲν εἶχαν κανέναν λόγο νὰ φοβοῦνται πλέον τὶς ἀντιδράσεις τοῦ ἰσχυροῦ, ἀλλὰ ὅπωςδῆποτε ἀρκετὰ μακριὰ εὐρισκομένου Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Αὐτὸ ἰσχύει πολὺ περισσότερο, ἂν πράγματι τὸ μονύδριο εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ ὀριστικὰ ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα ποὺ μόναζε σὲ αὐτό, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν συντάκτη τοῦ σιγιλλίου⁴⁷. Ἀκόμη ὅμως κι ἂν τὸ μονύδριο δὲν εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα ποὺ μόναζε σὲ αὐτό, ἀναρωτιέται κανεὶς τί θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτύχει μία ὀλιγομελὴς ἀδελφότητα ἐνὸς ἀπομακρυσμένου ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη μονυδρίου, χωρὶς νὰ βρῖσκεται κάποιος ἀπὸ αὐτὴ σὲ σταθερὴ βάση, τοῦλάχιστον στὴν ἀρχή, στὴν Κωνσταντινούπολη, ὥστε νὰ μεριμνήσει γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν ἀπαιτούμενων διοικητικῶν πράξεων ποὺ θὰ κατοχύρωναν τὴν περιουσία

46. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ πατριαρχικὴ σύνοδος γινόταν συχνά, ἤδη ἀπὸ τὴ μέση βυζαντινὴ περίοδο, ἀποδέκτης ὀργισμένων αἰτημάτων κατὰ τόπους ἀρχιερέων, οἱ ὁποῖοι ἀπαιτοῦσαν τὴν ἀναίρεση πατριαρχικῶν ἀποφάσεων ποὺ προέβλεπαν τὴν ἴδρυση σταυροπηγιακῶν μοναστηριῶν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἐπαρχίας τους ἢ τὴ μετατροπὴ ἐνὸς ἤδη ὑπάρχοντος μοναστηρίου τῆς ἐπαρχίας τους σὲ σταυροπηγιακόν. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο λοιπόν, ἡ πατριαρχικὴ σύνοδος προέβη στὴ θεσμοθέτηση περιορισμῶν ὡς πρὸς τὴν ἴδρυση τῶν πατριαρχικῶν σταυροπηγιῶν καὶ τὴν ὀριοθέτηση τῶν σχέσεων τους μὲ τοὺς ἐπιχώριους ἀρχιερεῖς. Πρόκειται ὡστόσο γιὰ διατάξεις ποὺ φαίνεται ὅτι δὲν ἐφαρμόζονταν στὴν πραγματικότητα, μὲ συνέπεια νὰ ἐντοπίζονται ἀρκετὲς περιπτώσεις ἀρχιερέων ποὺ διαμαρτύρονταν, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς περιόδου μετὰ ἀπὸ τὴν Ἄλωση, ὅταν κάποιον μοναστῆρι τῆς ἐπαρχίας τους μετατρέποταν σὲ σταυροπηγιακόν, ἢ ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ ἀνατρέψουν τέτοιες ἀποφάσεις. Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ τὶς ὅποιες προεκτάσεις του, εἰδικὰ κατὰ τὴν περίοδο μετὰ ἀπὸ τὴν Ἄλωση, βλ. ἐνδεικτικὰ Μάρκος, *Νομικὸ Καθεστῶς*, σ. 77 κ.έ., ὅπου καὶ παλαιότερη σχετικὴ βιβλιογραφία.

47. Φοροπόπουλος, «Πηγὲς τῆς ἱστορίας», σ. 516: «... [τῶν ἐνασκουμένων πατέρων] ἀναγκαζομένων ἀναχωρῆσαι τοῦ λοιποῦ καὶ φυγεῖν ἐκεῖθεν...».

του μονυδρίου έναντι του μητροπολίτου Λακεδαιμονίας και κυρίως των ισχυρών καταπατητών της περιουσίας του. Το ίδιο πρόβλημα άλλωστε αντιμετώπιζε επί πλέον και η επιτροπή εύσεβων κατοίκων της περιοχής που είχε αναλάβει, σύμφωνα με το πατριαρχικό σιγίλλιο, τη συντήρηση και τη λειτουργία του σχολείου και του ξενώνα που στεγάζονταν στα κελιά του μονυδρίου.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, καθίσταται φανερό ότι το μονύδριο είχε ανάγκη από την παρουσία ενός ικανού εκπροσώπου του στην Κωνσταντινούπολη. Ο εκπρόσωπος αυτός θα ανέλαμβανε να εκπροσωπεί το μονύδριο στην πατριαρχική σύνοδο και τις όθωμανικές αρχές, να υπερασπίζεται το σταυροπηγιακό καθεστώς του μονυδρίου, καθώς και να διασφαλίζει τα περιουσιακά του στοιχεία που τα έποφθαλμιούσαν τοπικές εκκλησιαστικές και πολιτικές αρχές. Αυτό τον ρόλο θα μπορούσε να τον υπηρετήσει με επιτυχία μόνον ένα πρόσωπο που είχε έννομα συμφέροντα ως προς τοῦτο, ο καθολικός δηλαδή ἔξαρχος του μονυδρίου.

Ἡ ἀνάθεση αὐτοῦ τοῦ ρόλου στὸν Πέτρο τὸν Πελοποννήσιο δὲν φαίνεται νὰ ὀφειλόταν ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὴν καταγωγή του. Προφανῶς, ἕνας ἔστω χαμηλόβαθμος ἀλλὰ ὀπωσδήποτε ἐξελίξιμος πατριαρχικός ὀφφικιάλιος λακωνικῆς καταγωγῆς καὶ μὲ ισχυρὲς διασυνδέσεις, τοῦλάχιστον στὴν πατριαρχικὴ αὐλή, ὅπως ὁ τότε δομέστικος τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος, ἀποτελοῦσε –ἔστω καὶ κατὰ τὰ φαινόμενα– μία ἐπιτυχημένη ἐπιλογή γιὰ τὸν ρόλο αὐτό. Παράλληλα ὁ διορισμὸς τοῦ Πέτρου ὡς ἔξαρχου τοῦ μονυδρίου ἀφήνει ἀνοιχτὸ καὶ τὸ ἐνδεχόμενο μήπως ὁ ἴδιος εἶχε ἀναμειχθεῖ καὶ στὶς διεργασίες ποὺ ὀδήγησαν στὴ μετατροπὴ τοῦ μονυδρίου σὲ σταυροπηγιακὸ ἴδρυμα. Μία τέτοια ἐρμηνεία εἶναι ἀρκετὰ πιθανή, ἂν λάβουμε ὑπ’ ὄψιν μας ὅτι ἡ ἐκχώρηση τοῦ ἔτησιου πραγματοποιεῖται ἐλάχιστες μόλις ἡμέρες μετὰ ἀπὸ τὴν ἀπόδοση τῆς σταυροπηγιακῆς ιδιότητάς.

Ἐὰν ἐπομένως τὸ ἀνωτέρω σκεπτικὸ ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα, τότε εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ ἐκχώρηση τοῦ ἔτησιου τοῦ λακωνικοῦ αὐτοῦ μονυδρίου δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς μία ἀκόμη πρακτικὴ πάγιας οἰκονομικῆς ἐνίσχυσης ἐνὸς πατριαρχικοῦ ὀφφικιαλίου, ἀλλὰ μάλλον ἕναν τρόπο ἔμμεσης νομιμοποίησης τοῦ συγκεκριμένου ὀφφικιαλίου νὰ παρεμβαίνει ὑπὲρ τοῦ μονυδρίου στὴν πατριαρχικὴ σύνοδο ἢ ἴσως ἀκόμη καὶ στὶς σουλτανικὲς ἀρχές, σὲ μία περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ισχυρὰ καὶ

σημαίνοντα πρόσωπα ἀμφισβητοῦσαν τὴν κυριότητα τοῦ μονοδρίου ἐπὶ τῶν περιουσιακῶν στοιχείων του.

Προχωροῦμε ἀκολουθῶς στὴν κριτικὴ ἔκδοση τοῦ ἴσου τοῦ προτοτύπου εὐεργετηρίου γράμματος ἀπὸ τὴ σελίδα 251 ἀπὸ τὸν κώδικα Ε΄ τοῦ Ἀρχιεπισκοπείου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καθὼς τὸ πρωτότυπο ἔγγραφο λανθάνει. Ἐπισημαίνεται ὅτι τὸ ἀρχεδιακὸ αὐτὸ τεκμήριο δὲν ἔχει μέχρι στιγμῆς ἐκδοθεῖ⁴⁸. Ἄς σημειωθεῖ ὡστόσο ὅτι τὸ περιεχόμενό του μνημονεύεται ἀπὸ τὸν κ. Ἐμμανουὴλ Σουργιαδάκη τόσο στὴν ἀδημοσίευτη ἕως τώρα διδακτορικὴ του διατριβὴ ὅσο καὶ σὲ μεταγενέστερο δημοσίευσμά του⁴⁹. Στὴν παροῦσα ἔκδοση διατηροῦμε ὡς ἔχει τὴν ὀρθογραφία καὶ τὴ στίξη, κεφαλαιογραφοῦμε γιὰ λόγους καλύτερης κατανόησης τὰ κύρια ὀνόματα καὶ τὸν ὄρο *Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ*, ἐνῶ δὲν διορθώνουμε στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τὰ ὀνόματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν περιφερειῶν, καθὼς πρόκειται γιὰ διαφορὲς ποὺ ὀφείλονται σὲ διαφορετικὲς γραφὲς καὶ ὄχι σὲ ὀρθογραφικὰ λάθη.

Κριτικὰ σημεῖα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν:

(αβγ)	ἀνάλυση συντομογραφίας
[[αβγ]]	διαγραφέντες χαρακτήρες ἀπὸ τὸν γραφέα
[...]	δυσανάγνωστοι χαρακτήρες
< >	πρόσθεση χαρακτήρος ἀπὸ ἐκδότη

48. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ κ. Θωμᾶς Ἀποστολόπουλος, Ἀναπλ. Καθηγητὴς στὸ Τμῆμα Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, παρουσίασε τὸ συγκεκριμένο ἀρχεδιακὸ τεκμήριο σὲ ἀνακοίνωσή του στὸ *2nd Academic Byzantine-Musicological Meeting: "Peter the Peloponnesian's Secular Musical Work"*, ποὺ διοργανώθηκε ἀπὸ τὸ Τμῆμα Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μαζί με τὸ *Universitatea Națională de Muzică București* στὸ Βουκουρέστι (19-21 Σεπτεμβρίου 2016). Ὡστόσο, ἡ ἔκδοση τῶν πρακτικῶν τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῆς συνάντησης ἐκκρεμεῖ.

49. Σουργιαδάκης, *Ψαλτικὴ τέχνη*, σσ. 297-298 καὶ σημ. 14, ὅπου προτείνεται, προφανῶς λόγῳ παρανόησης, ἡ ταύτιση τῆς ἀναφερόμενης στὸ τεκμήριο μονῆς με τὴν Ἱ. Μ. Τιμίου Προδρόμου Καστρίου Κυνοῦριας, καὶ σ. 480, ὅπου παρατίθεται φωτογραφία τοῦ ἐγγράφου Σουργιαδάκης, «Ἀπολαβὲς καὶ εἰσοδήματα», σσ. 299-300, ὅπου ὁμως δὲν ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἀνωτέρω πρόταση. Ἄς σημειωθεῖ τέλος ὅτι ὁ Σίμων Καρᾶς (1903-1999), ἐξέχων ἐρευνητὴς τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς παράδοσης καὶ κληρονομίας, γνώριζε, σύμφωνα με μαρτυρίες τρίτων, τὸ περιεχόμενο τοῦ ἀρχεδιακικοῦ αὐτοῦ τεκμηρίου. Δ. Μανώλας, «Ὁ Πέτρος Πελοποννήσιος», *Λακωνικά* 62 (Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1974), σ. 42.

«ἴσον τοῦ προτοτύπου εὐεργετηρίου γράμματος» Μάρτιος 1764, ινδ. ιβ'

(στ. 2) Σαμουήλ Α'

+ Σαμουήλ ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης
καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης

¹² ἴσον τοῦ προτοτύπου εὐεργετηρίου γράμματος τοῦ δοθέντος τῷ λογιωτάτῳ
δομestίκῳ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας.

¹³ † Ἡ μετριότης ἡμῶν διὰ τοῦ παρόντος αὐτῆς εὐεργετηρίου γράμματος εὐεργετῆ
καὶ δωρεῖται τῷ μουσικολογιωτάτῳ δομestίκῳ τῆς¹⁴ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ
Μεγάλῃς Ἐκκλησίας κύρ Πέτρῳ, υἱῷ κατὰ Πνεῦμα ἀγαπητῷ τῆς ἡμῶν μετριότητος
τὸ ἤδη διορισθῆν ¹⁵ ἐξαρχικὸν ἐτήσιον τῶν εἴκοσι γροσί(ων) ἐν τῷ νεωστὶ κατα-
σταθέντι πατριαρχικῷ σταυροπηγίῳ τῆς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ¹⁶ κατὰ τὴν
ἐπαρχίαν Λακεδαιμονίας ἐν χωρίῳ Τρύπης καλουμένῳ διατελούσης σεβασμίας
μονῆς τῆς τιμωμένης ἐπ' ὀνόματος τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καὶ
βαπτιστοῦ Ἰωάννου [...] λαμβάνειν κατ' ἔτος αὐτὸ παρὰ τῶν πατέρων τοῦ
αὐτοῦ μοναστηρίου, καὶ τῶν κατασταθέντων ἐν αὐτῷ ἐπιτρόπων, ὡς ἐξαρχικὸν
αὐτοῦ δικαίωμα καὶ ἐτήσιον ἐφ' ὅρω ζωῆς αὐτοῦ εἰς μερικὴν αὐτοῦ περιθάλψιν,
καὶ ζωάρκειαν ὡς προθύμως κοπιόντι καὶ βοηθοῦντι ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς
ἀκολουθίαις καὶ ψαλμωδίαις ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ¹⁰ τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίᾳ.
Ὅθεν γράφοντες ἀποφαινόμεθα ἵνα ὁ διαληφθεὶς δομestικός τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ
Χριστοῦ Μεγάλῃς ¹¹ Ἐκκλησίας κύρ Πέτρος ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς εἴη καὶ
λέγεται ἐξαρχος τῆς πατριαρχικῆς καὶ σταυροπηγιακῆς ταύτης μονῆς ¹² καὶ
ἔχη τὴν ἐξαρχίαν ταύτην ἐφ' ὅρω ζωῆς αὐτοῦ ἀναφαιρέτως καὶ ἀναποσπάστως
εἰς καρποῦται καὶ λαμβάνη τὸ ῥηθῆν ¹³ ἐτήσιον αὐτοῦ ἀναντιρρόγητως, μηδενός
ἐναντιουμένου, ἢ ἀντιλέγοντος ἐν βάρει ἀργίας καὶ ἀλύτου ἀφορισμοῦ ἐξ
ἀποφάσεως ¹⁴ Ὅθεν καὶ εἰς ἔνδειξιν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πα-
τριαρχικὸν εὐεργετήριον γράμμα, καὶ ἐδόθη τῇ αὐτοῦ λογίῳτῃ, καὶ κατεστρώθη
¹⁵ κἀντούτῳ τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας:~ ,αψξδ'
[[Μαρτίου]]

¹⁶ ἐν μηνὶ Μαρτίῳ ἰνδικτιῶνος ιβ'

¹⁷ † ὁ Καισαρείας Παΐσιος † ὁ Κυζίκου Γεράσιμος † ὁ Νικομηδείας Νικηφόρος † ὁ
Νικαίας Ἱερεμίας

¹⁸ † ὁ Χαλκηδόνος Ἰωαννίκιος † ὁ Δέρκων Διονύσιος † ὁ Τορνόβου Παρθένιος † ὁ
Ἀθηνῶν Βαρθολομαῖος

¹⁹ † ὁ Κρήτης Γεράσιμος † ὁ Μιτυλήνης Ἄνθιμος † ὁ Μεσημβρίας Ἄνθιμος

²⁰ † ὁ Δρύστρας Κύριλλος.

2 † Ἡ μ lapsus calami | προτοτύπου] lege πρωτοτύπου | 9 κοπιόντι] lege κοπιῶντι
| 15 κἀντούτῳ] lege κἀν τούτῳ

SUMMARY

Patriarchic Officials interacting with Stavropegian Monasteries:
*Petros the Peloponnesian (ca 1730-1778) and the Stavropegian Monastery
of the Holy Forerunner at Trypi of Laconia*

By Dimitrios Th. Vachaviolos, *PhD*
University of Ioannina

The present article consists of a critical publication and commentary on a little-known yet never before published archival document on Petros the Peloponnesian (ca 1730-1778), an emblematic personality of ecclesiastical music after the Fall of Constantinople. It is a patriarchal beneficent letter issued by the Patriarch Samuel I Chatzeris (1763-1768 and 1773-1774) on March 1764 with which Petros becomes Exarch of the Stavropegian Monastery of the Holy Forerunner at Trypi of Laconia.